

Kapitel 26

Musiken

Rytmer från Afrika, Spanien, Haiti

Alla blandningar

Om kubansk musik kan man säga detsamma som om befolkningen på Kuba: Det finns alla blandningar av svart och vitt, av spanskt, afrikanskt och franskt.

Columbus och hans efterföljare, de spanska kolonistörerna, utrotade urbefolkningen på Kuba. Därför finns det ingenting indianskt i den kubanska musiken, om man undantar det kubanska skivmärket Areito, som har fått sitt namn efter en indiansk dansrit.

I den kubanska musikens historia finns en tydlig spegling av Kubas historia. När indianerna utrotats importerade spanjorerna istället svarta slavar från Afrika under flera hundra år. Med slavarerna kom också deras afrikanska kultur och de afrikanska religionerna med riter, nya instrument och nya rytmer.

Under slavupproret i slutet av 1700-talet på det franska Haiti, flydde många fransktalningar över till Kuba. En fransk påverkan är lätt att hitta i vissa musikformer på Kuba. Det spanska kultur- och muskarvet, som kolonialisterna förde med sig, ansågs naturligtvis länge som det mest högtstående och det finaste. De svartas musik var inte ”rumsren” och den var dessutom farlig, med trummor som kunde kalla till uppror och revolt. Förbudet för de svarta slavarerna att använda trummor fanns länge, men då använde man istället trälådor och vad som fanns till hands. De afrikanska rytmerna på Kuba har alltså från början varit viktiga uttryck i de svarta slavernas riter och religioner. Att röra sig till den musiken är självklart. Sång, trummor och dans hör ihop.

Från Afrika

De *afrikanska* strömningarna är starka i den kubanska musikfloden. Förutom den rituella musiken och dansen i t.ex. *Yoruba-kulten* finns också de profana, ursprungliga rumborna, *guaguancó*, *columbia*, *yambú* och *tahona*, där det afrikanska inflytandet dominerar. De här rumborna liknar ganska litet den modedans, som blev populär i USA och Europa på 40- och 50-talen. Men kubanska jazzmusiker, som Chano Pozo hos Dizzie Gillespie, satte outplånliga afrokubanska spår.

Från Spanien

Spanska strömningar kan man hitta tydligast i den kubanska trubadurmusiken, *trovan*. Gitarren, det instrument som kommit till Kuba från Europa, ackompanjerar sången. Texterna – åtminstone i den gamla *trovan* – handlar nästan bara om naturen och kärleken, och de är mycket romantiska.

Från denna ursprungliga balladsång har den nya trubadursången, *La Nueva Trova*, tagit sin inspiration, men innehållet domineras av det nya revolutionära medvetandet på Kuba efter revolutionen.

Hos *Silvio Rodríguez*, som hos oss i Sverige kanske är den mest kände medlemmen i *La Nueva Trova*, är sångerna både poetiskt-lyriska och har politiskt innehåll. Men den spansk-kubanska formen är inte heller här i *trovan* någon regel. *Pablo Milanés*, som är en annan av trubadurerna, använder sig ibland av den afro-kubanska rumban *guaguancó* i sina sånger.

Både Silvio och Pablo gör gärna sina texter till en *son*, där det finns både afrikanska och spanska element. Rytmen som uppstod ur *son-en* blev den *synkoperade kubanska parallellen till jazz-en*. *Son-en* är både sång- och dansbar i högsta grad.

Också diktare, såsom den 1989 avlidne nationalskalden *Nicolás Guillén*, har använt *son-en* som versform och uttryck för mulattkulturen i exempelvis den diktsamling från 30-talet som just heter *Motivos de Son*.

La Nueva Trova utvecklas med nya generationer av trubadurer, t.ex. *Gerardo Alfonso*, som besökte 24 orter på Svensk-Kubanska Föreningens 35-årsjubileumsturné hösten 2001.

Från Frankrike – Haiti

Franska strömningar har spelat en stor roll i kubansk musik. De fransktalningar, som kom till Kuba från Haiti hade med sig den menuettliknande *contradansen*. De vita kretsarna tog upp den, men svarta musiker var ofta med och spelade. *Contradansen* kubaniserades och blev *danzón* i slutet på 1800-talet, men fortfarande var den utan *synkoper*. Det afrokubanska inflytandet gick inte att hålla borta så länge. I den *danzón* med nya steg och ny rytm, som man kallade *mambo*, hade på 30- och 40-

talen, under son-påverkan, en ny modedans fötts. På danzón-en med son-rytmer bygger också *cha-cha-chá*, som skapades på 50-talet av kubanen Enrique Jorrín.

Música Popular

För kubanerna är sång och dans en naturlig ingrediens också i vardagslivet, och inte bara när det är fest. De flesta kubaner sjunger och dansar som om det vore medfött! Kubanerna gör inte heller samma uppdelning av musiken som vi är vana vid. Inom begreppet folkmusik, *Música Popular*, musik av och för folket, ryms det mesta, alltså inte bara det vi kallar folklore. Populärmusikens danzón, cha-cha-chá, mambo och son räknas lika mycket till det traditionella kulturarvet som yoruba-riter och guaguancó.

Son – salsa – timba

När man talar om kubansk musik så kommer den oundvikliga diskussionen eller snarare spekulationen runt begreppet *salsa*. Hur och varför har den fått en sådan betydelse?

Det hänger klart ihop med både ekonomiska och ideologiska faktorer och med det också USA:s långa blockad mot Kuba. När USA började sin blockad i början av 60-talet påverkade det även kulturen på Kuba. Förutom gamla musikinspelningar från 40- och 50-talen fick folk i USA och Latinamerika inte längre tillgång till kubansk musik. I USA hade emigrerade kubanska musiker börjat höra *plena* och *bomba* från Puerto Rico, *merengue* från Dominikanska Republiken och *cumbia* från Colombia. Ur detta uppstod en blandning som man döpte till *salsa*.

Musikindustrin var inte sen att utnyttja tillfället, och så bildades t.ex. *Fania Records* som skaffade sig monopol på namnet *salsa* under 60- och 70-talen. Att grunden var den kubanska son-en skymdes av de kommersiella intressena. Så gick denna *salsa* ut över världen från USA som inte hindrades av någon blockad. De ekonomiska vinsterna gick naturligtvis till alla "salseros" utanför Kuba, och kubanerna fick inte ett öre.

Men på Kuba hade musiken inte alls stagnerat under den påtvingade isoleringen som man gärna vill göra gällande. Det skulle dröja ett tag innan man kunde tränga igenom kulturblockaden och komma ut i världen. Men det pågick och pågår fortfarande en sjudande febril aktivitet i Kubas musikliv, särskilt inom populärmusiken.

Bland de kubanska musikerna – som oftast skaffar sig en gedigen musikhögskoleutbildning som grund – utvecklade man de gamla orkestrarna och musikgrupperna. Hela tiden har också nya grupper växt upp, och med en enorm kreativitet har man

skapat nya klanger och harmonier ur släktrötterna från den kubanska sonen, rumban, cha-cha-cha och mambo.

Gruppen *Los Van Van* har med sin ledare Juan Formell varit en mycket betydelsefull föregångare. Först fick *Los Van Van* på 70-talet se sig lurade på den ekonomiska vinst som några av deras mycket tidiga kompositioner drog in bland salsaskivbolagen i USA. Ett exempel är Ray Baretts version av *Guararé*. Kuba, och den kubanske kompositören Juan Formell, fick nog aldrig ett öre, möjligen fanns bokstäverna D.R. (*derechos recibidos*) någonstans på skivan.

Under 80-talet var *Los Van Van* en av de grupper som bröt igenom kulturblockaden och blev känd utanför Kuba. Deras *Songo* som utvecklades på sonens grund skulle bli ett av deras kännemärken.

I slutet av 80-talet bildade några medlemmar från den kända ensemblen *Irakere* en ny grupp som först kallade sig *La Nueva Generación* och som sedan blivit kända under namnet *NG La Banda*.

Under 90-talet har det kommit en formlig explosion på Kuba av orkestrar och grupper av absolut förstklassig kvalitet, säkert betydligt över tjugo i ett absolut toppskikt. De har också skilt sig från varandra och från den musik man spelar i USA och Latinamerika, som baserar sig på kubanska rytmer. Förutom *Los Van Van* och *NG La Banda* hör man den evigt unga *Adelberto y su Son*. Vid sidan av Isaac Delgado, som kom från *NG La Banda*, har *Manolín el Médico de la Salsa* haft en meteorisk uppgång sedan 1994, precis som *Paulito FG* under det senare 90-talet.

Man har döpt de här nya kubanska polyrytmen till *timba*. Den kubanska timban är unik. Med den kubanska son-en som grund blandar den allt; son, rumba, conga och framförallt mambo till en dansmusik av högsta klass.

Ingen annan "salsero" kan spela som en kuban. Kompositionerna är ganska invecklade och svåra om man inte har kubanernas musikutbildning. Komplexiteten kan kanske göra det svårt ibland för den "utomkubanske" dansaren, men det finns grupper som spelar nybörjarvänliga rytmer, som t ex *Los Van Van*. Men det gäller förstås inte deras 90-talssuccé *Te pone la cabeza mala*, en polyrytmisk timba på högsta nivå.

Andra musikformer

Den kubanska musiken är oerhört omfattande. Vi lägger därför till fakta om ytterligare några av musikformerna:

Habanera: Kubansk dans som fördes till Europa på 1800-talet och togs upp bl.a. av Bizet i operan *Carmen*. Tangon anses vara utvecklad ur Habaneran.

Comparsa conga: Karnevalsmusik

Tumba francesa: Den ”franska” dansen uppstod i Guantánamo och Santiago de Cuba bland de franska koloniserare som med sina slavar flydde från Haiti till östra Kuba under slavupproret i slutet på 1700-talet. Den franska dansen blev slavarnas sätt att med sina trummor catá, tambora, bulá, ersätta sina vita herrars stråk- och blåsinstrument. Tumba francesa dansas än i dag. Det finns tumba francesa sällskap, särskilt i Santiago de Cuba.

Changüi och sucu-sucu: Båda musikformerna ligger nära son-en, men är inte en variant av den. Changüi har utvecklats i Guantánamoprovinsen och är karakteristisk för musiken i dessa trakter. Sucu-sucu kommer från Ungdomsön (Isla de la Juventud). En del anser att den har viss likhet med square-dance.

Guajira, décima, controversia: Räknas till música campesina. Decima är ett tioradigt poem, som framförs av två sångare som ”duellerar” i en controversia.

Bolero: Bolero kommer från spanska danser på 1700-talet, som under 1800-talet fick en kubansk variant i 2/4-takt. Boleron finns i dag i populärmusiken i hela Latinamerika och Karibien.

Guaracha: Sång- och dansform med många rytmväxlingar och växlingar mellan kör och solöröst.